

Rukopisná notová pozůstalost Josefa Páleníčka uložená v hudebním oddělení Národní knihovny České republiky

Compositional Estate of Josef Páleníček in the Music Department of the National Library of the Czech Republic

Mgr. Ludmila Šmídová Ph.D. / Národní knihovna České republiky (The National Library of the Czech Republic), Mariánské náměstí 190, 110 00 Praha 1

Resumé:

Hudební oddělení Národní knihovny České republiky ve své sbírce nově uchovává rukopisné notové materiály z pozůstalosti Josefa Páleníčka. Ten zanechal pozoruhodný kompoziční odkaz, a to přesto, že je v povědomí veřejnosti zapsán především jako špičkový český klavírista druhé poloviny 20. století a člen proslulého Českého tria. Činný byl ale rovněž jako pedagog a díky svým organizačním schopnostem zastával důležitá místa v kulturní politice. Studie přináší základní informace o obsahu pozůstalosti.

Klíčová slova: hudba 20. století, Josef Páleníček, rukopisná pozůstalost, notové autografy, skici a náčrty

Summary:

The Music Department of the National Library of the Czech Republic now holds manuscript sheet music materials from the estate of Josef Páleníček in its collection. He left behind a remarkable compositional legacy, despite the fact that he is primarily known to the public as a top Czech pianist of the second half of the 20th century and a member of the famous Czech Trio. But he was also active as a teacher, and thanks to his organisational skills he held important positions in cultural politics. The study provides basic information about the contents of the estate.

Keywords: music of the 20th century, Josef Páleníček, manuscript estate, autograph music manuscript, music sketches and drafts

Rukopisná notová pozůstalost Josefa Páleníčka uložená v hudebním oddělení Národní knihovny České republiky

Compositional Estate of Josef Páleníček in the Music Department of the National Library of the Czech Republic

Mgr. Ludmila Šmídová Ph.D. / Národní knihovna České republiky (The National Library of the Czech Republic), Mariánské náměstí 190, 110 00 Praha 1

Resumé:

Hudební oddělení Národní knihovny České republiky ve své sbírce nově uchovává rukopisné notové materiály z pozůstalosti Josefa Páleníčka. Ten zanechal pozoruhodný kompoziční odkaz, a to přesto, že je v povědomí veřejnosti zapsán především jako špičkový český klavírista druhé poloviny 20. století a člen proslulého Českého tria. Činný byl ale rovněž jako pedagog a díky svým organizačním schopnostem zastával důležitá místa v kulturní politice. Studie přináší základní informace o obsahu pozůstalosti.

Klíčová slova: hudba 20. století, Josef Páleníček, rukopisná pozůstalost, notové autografy, skici a náčrty

Summary:

The Music Department of the National Library of the Czech Republic now holds manuscript sheet music materials from the estate of Josef Páleníček in its collection. He left behind a remarkable compositional legacy, despite the fact that he is primarily known to the public as a top Czech pianist of the second half of the 20th century and a member of the famous Czech Trio. But he was also active as a teacher, and thanks to his organisational skills he held important positions in cultural politics. The study provides basic information about the contents of the estate.

Keywords: music of the 20th century, Josef Páleníček, manuscript estate, autograph music manuscript, music sketches and drafts

1 K umělecké osobnosti Josefa Páleníčka

1.1 Oblasti působení

Josef Páleníček (19. července 1914 – 7. března 1991)¹, který pocházel z moravské muzikantské rodiny, projevoval již v mládí všestranné vlohy. Vedle studia hry na klavír a kompozice se věnoval i studiím na reálném gymnáziu a následně studiu práva. Po celý život se živě zajímal o výtvarné umění a literaturu. Četní umělci v těchto oborech patřili mezi jeho celoživotní přátele a zasazování hudby do širších kulturních souvislostí charakterizovalo Páleníčkovu celoživotní působení.

Jako klavírista debutoval celovečerním koncertem ve svých dvanácti letech, roku 1926.² Od roku 1935 se pak datují jeho pravidelná sólová vystoupení. V jeho repertoáru od počátků figurovaly sólové skladby jak evropských, tak českých skladatelů. Mezi nimi záhy zaujalo významné postavení hudební dílo Bohuslava Martinů a zejména Leoše Janáčka, z evropské tvorby především skladby Ludwiga van Beethovena a Johanna Brahmsa. K unikátům patří jeho nahrávky skladeb francouzských impresionistů. Páleníček od počátku udivoval vysokou vyspělostí hry a širší repertoáru, který dokázal ve velmi krátkém čase nastudovat. V tíživé pomnichovské době kupříkladu nastudoval během tří týdnů Beethovenův *Klavírní koncert č. 4* a následně jej, v lednu roku 1939, s vlastními kadencemi provedl s Českou filharmonií za řízení Rafaela Kubelíka.³ Podobně v roce 1943 nastudoval během krátkých čtyř týdnů Brahmsův *Klavírní koncert č. 2, B dur*, který přednesl s Českou filharmonií za řízení Aloise Klímy.⁴

Páleníčkova vystoupení byla ceněna pro opravdovost hudebního projevu. Byla živelně strhující a vždy zcela vyprodaná. Nadšeně a bez jakýchkoli výhrad byl přijat například jeho pražský recitál v roce 1941, následně opakovaný, a uvedený i v Brně. Na něm přednesl Bachovu *Chaconnu d moll* v Busonihovo zpracování, Beethovenovu *Appassionatu*, Ravelovu *Sonatinu*, Janáčkův cyklus *Po zarostlém chodníčku* (zřejmě výběr), Chopinova *Nocturna*

¹ Životu a dílu Josefa Páleníčka je věnována jedna samostatná knižní monografie: POKORA, Miloš. *Josef Páleníček*. Praha 1982 (dále POKORA). Obsahuje řadu důležitých faktů z Páleníčkova života a k jeho činnosti, vzpomínky klavíristů kolegy Františka Raucha a žáka Emila Leichnera, kolegy z Českého tria violoncellisty Miloše Sádla, dále soupis kompozičního díla a reprodukce fotografií. Monografie vznikla před završením Páleníčkova života, a tak nepokrývá celý Páleníčkův život a tvorbu. Základní informace o Josefu Páleníčkovi a jeho odkazu najdeme např. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*, sv. 2, Praha, 1965, s. 246 (autoři Bohumír Štědroň a Ivan Poledňák), v *Grove Music Online* (Alena Němcová), nebo na webových stránkách Hudebního informačního střediska. Páleníčkovu bohatou činnost, zejména interpretační, reflektovala v průběhu jeho života řada drobných článků, kritik nebo textů k Páleníčkovým výročí například v *Hudebních rozhledech*. Publikovány byly i četné rozhovory s ním a vzpomínky, často v různě pozměněných podobách. Personální bibliografii J. Páleníčka zpracovala v roce 2014 Jana Bednářová ze Severočeské vědecké knihovny Ústí nad Labem (dostupná na webových stránkách knihovny online). Český rozhlas a Česká televize uchovávají vedle nahrávek hudby řadu pořadů, v nichž Páleníček hovořil.

² Olomouc, sál YMCA, 24. března 1926. Viz *Československý deník, orgán Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské*. 1926, č. 72 (26. 3.), s. 3, „Divadlo a umění. Z olomouckých koncertů“.

³ Viz např. *Lidové noviny*. Roč. 47, č. 22 (13. 1. 1939), s. 7, autor: B. V.

⁴ Viz např. *Lidové noviny*. Roč. 51, č. 102 (14. 4. 1943), s. 4, autor: -stál; rovněž vzpomínky J. Páleníčka v pořadu Československého rozhlasu s Jaromírem Křížem z 28. 4. 1969 (soukromý zvukový archiv potomků J. Páleníčka).

cis moll a c moll (op. 27 č. 1 a op. 48 č. 1) a *Scherzo cis moll* (op. 39).⁵ Nepřehledná řada jeho koncertů představovala absolutní úspěch, jen v pozdějších letech se někdy setkal i s méně příznivou kritikou, poukazující na ustupující technickou zdatnost.⁶ Kritika však velikosti Páleníčkova projevu, jeho pověstnému barevnému úhozu, výbušnému temperamentu a promyšlené výstavbě celku neubírala. Již od doby studií se věnoval také komorní hře v duu s houslemi nebo violoncellem a v roce 1934 se stal zakládajícím a nejdéle působícím členem Smetanova tria, které po druhé světové válce přijalo název České trio. Po Páleníčkově boku v něm jako houslista až do roku 1960 působil Alexandr Plocek, následně Ivan Štraus a od roku 1973 Jiří Tomášek. Prvním violoncellistou tria byl František Smetana, v neúspěšnějším období Miloš Sádlo (mezi lety 1943 a 1954) a Saša Večtomov (do roku 1989). Páleníček koncertoval s triem i jako sólista v téměř všech evropských zemích a od 60. let také v Japonsku, Kanadě, Mexiku a jižní Americe.⁷

Uměleckou osobnost Josefa Páleníčka velmi dobře dokreslují dochované vzpomínky jeho žáků. Již jako student dával soukromé hodiny a po návratu z Paříže, od roku 1939, učil po tři roky na Pražské konzervatoři. Posluchače oboru klavírní hry na Akademii múzických umění však vedl až počínaje rokem 1963. Jako pedagog hostoval také v zahraničí a vedl mistrovské kurzy například v Riu de Janeiro (1962) nebo Montrealu (1967). Po vzoru svého učitele Karla Hoffmeistera podněcoval ve studentech zájem o další umělecké druhy – zejména výtvarné umění, a rozšiřoval jejich kulturní obzory. Žáky v Páleníčkově klavírní třídě byli například Richard Kratzmann, Jiří Hlinka, Emil Leichner, Radomír Melmuka, Miroslav Langer, František Malý nebo Miloš Bok.⁸

Páleníček se aktivně účastnil kulturně politických diskuzí a byl aktivním členem Svazu československých skladatelů a koncertních umělců. Živě usiloval zejména o uznání hudebních interpretů a o obecné vnímání koncertního působení jako tvůrčí umělecké činnosti.⁹

Mnozí hudebníci i kulturně vzdělaná veřejnost si správně spojují Páleníčkovo jméno s Bohuslavem Martinů, a to nejen v souvislosti s jeho koncertním působením. Páleníček se seznámil s Martinů v době svého stipendijního studijního pobytu v Paříži v letech 1936–1938. Po roce 1945 s ním byl v písemném styku a usiloval o uznání jeho tvorby v Čechách a jeho návrat do vlasti.¹⁰ Jako jeden z posledních krajanů jej v létě 1959

⁵ Viz např. *Lidové noviny*. 1941, č. 632 (11. 12.), s. 3, „Pronikavý úspěch mladého českého klavíristy“, autor: stál.

⁶ Viz např. kritiku provedení Beethovenových opusů 13, 106 a 111 provedených na koncertě 27. 2. 1970 z pera Ivana Vojtěcha, *Hudební rozhledy*. 1970, 23(4), 146.

⁷ Viz POKORA, s. 24–35.

⁸ Páleníčka, jako pedagoga při výuce, zachycuje pozoruhodný snímek Československé televize: *Koncert. Johannes Brahms: Klavírní koncert č. 2, B dur op. 83. Hraje Richard Kratzmann pod vedením pedagogů Akademie múzických umění v Praze prof. Josefa Páleníčka a prof. Františka Raucha*, natočený v roce 1970. Páleníčkův důraz na opravdovost, hloubku prožitku a velký výrazový účín při klavírní hře velmi poutavě ve své vzpomínce na jeho pedagogické působení vyličila cembalistka Zuzana Růžičková, byť sama nebyla jeho žákyní a její přítomnost na hodině jiného studenta byla náhodou. Viz RŮŽIČKOVÁ, Zuzana a Marie KULIJEVYČOVÁ. *Královna cembala: životní osudy Zuzany Růžičkové a její vzpomínky na osobnosti hudebního světa*. Praha 2005, s. 43. Viz také kapitola *Pedagog a žák: Emil Leichner*. In: POKORA, s. 77–79.

⁹ Viz Český hudební slovník osob a institucí [online], heslo *Svaz českých skladatelů a koncertních umělců* (autor Petar Zapletal) a literatura zde obsažená, [25. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1003551.

¹⁰ Viz MAÝROVÁ, Kateřina. Bohuslav Martinů & Josef Páleníček. An Artistic Alliance. In: *Martinů Revue*, č. 1 (január–april 2017), s. 6–7. Česky: Bohuslav Martinů & Josef Páleníček. O uměleckém přátelství dvou hudebníků. In: *Zprávy Společnosti Bohuslava Martinů*, č. 39, říjen 2017, s. 45–49.

v nemocnici v Liestalu ve Švýcarsku viděl před jeho úmrtím.¹¹ V 70. letech 20. století vedl jednání ohledně autorských práv k dílu Martinů s paní Charlottou, vdovou po Bohuslavu Martinů, a byl klíčovou osobou úspěšně vyjednávající repatriaci zesnulého těla Martinů, k níž došlo 27. srpna 1979.¹² Páleníček stál u zrodu Společnosti Bohuslava Martinů v roce 1977, jejímž předsedou byl v letech 1988–1991.

1.2 Páleníček o sobě jako o skladateli

Pro své kompoziční dílo měl Josef Páleníček bohatý přísun podnětů, ale jeho mnohostranné vlohy a zájmy mu nedávaly na komponování mnoho času. Přesto vznikla řada obdivuhodných děl sahající od sólových klavírních skladeb přes písňovou a komorní tvorbu, sedm sólových koncertů pro různé nástroje s orchestrem a orchestrální skladby až po sbory, kantátu nebo celovečerní balet. V soupisu jeho skladeb ve zmíněné knižní monografii Miloše Pokory, publikované v roce 1982 – tedy deset let před uzavřením Páleníčkova života, je uvedeno 47 opusů.

Páleníček se v průběhu své umělecké dráhy vícekrát vyjádřil ke vztahu profese pianisty a hudebního skladatele ve svém životě. Neuměl si u sebe jednu činnost představit bez druhé.

„Zabýval jsem se totiž od dětství skladbou i interpretací současně a nevím, jak by byl šel můj vývoj pianisty, kdybych byl nekomponoval, a jak vývoj skladatele, kdybych nebyl aktivně koncertně činný. V každém případě mě moje nástrojové studium přivedlo k řešení speciálních otázek kompozičních a naopak.“¹³

„Už v začátcích své dráhy jsem zvolil tuto dvojí kolej. Jako skladatel jsem se prosadil v jedenadvaceti letech, kdy jsem získal první cenu v anonymní a silně obesané soutěži pražského komorního spolku. Jako o pianistovi už se o mně vědělo a profesor [Karel Boleslav] Jiráček tehdy řekl: ‚Páleníček interpret? Tím si nejsem tak jist. Páleníček skladatel? Ano, to už něco slibuje!‘ Já však mířil na dráhu sólisty a v duchu jsem si řekl: ‚Já ti ukážu! Hlavně jsem hrál a hrál. Současně jsem také skládal, ale už jsem tuto tvorbu nestačil prosadit na pódia. Nezvídál jsem to časově, ale ani na chvíli jsem nepřestal skladatelsky myslet a komponovat.“¹⁴

Pianistické a kompoziční aktivity bezesporu pozitivně ovlivňovaly jedna druhou, ale zároveň Páleníček cítil, že je nelehké udržet špičkovou úroveň v obou disciplínách. Zmiňoval proto často i náročnost přejít z plného odevzdání se jedné činnosti do činnosti druhé.

¹¹ Páleníček také pořídil jednu z posledních známých fotografií Martinů (viz databázi fotografií v Institutu Bohuslava Martinů, reprodukovanou In: MARTINŮ, Charlotte. *Můj život s Bohuslavem Martinů*, Praha, 2003, s. 199, 200).

¹² Viz zejména KAPUSTA, Jan. *Neuvěřitelná kauza Martinů: pravdivá zpráva o tom, jak se stalo, že 17. srpna 1979 byly ostatky hudebního skladatele Bohuslava Martinů převezeny z dalekého Švýcarska do rodné Poličky*, v Řevnicích, 2014, s. 19nn.

¹³ S Josefem Páleníčkem o tvůrčí práci. Rozmlouval Jaromír Kříž. *Hudební rozhledy*. 1969, č. 19, s. 579.

¹⁴ Hudba je nekonečné hledání. [Rozhovor] připravila Jaroslava Kopecká. *Květy*. 1984, č. 29 (19. 7.). Za hru vlastní *Klavírní sonáty*, za níž v Praze dostal onu cenu Českého spolku pro komorní hudbu, se mu dostalo uznání i během jeho pařížského studijního pobytu v letech 1936–1938 od samotného Alfréda Cortota: „Páleníčku, vy jste nejen výborný skladatel, ale i vynikající pianista“. Citováno podle: POKORA, s. 16.

„Komponovat znamená zavřít klavír. Hrát na klavír znamená zavřít partituru. Otočení tohoto knoflíku, který vám umožní zaměnit tyto světy, bývá dost bolestné.“¹⁵

„Když komponuji, jsem šťasten, ale nemohu hrát. Často bývají tyto pocity radosti potlačeny náhlou nejistotou, že jsem snad hrát zapomněl. V tom momentu musím ke klavíru.“¹⁶

Každá z těchto dvou hudebních profesí si nárokovala svůj čas, a vzhledem k dalším Páleníčkovým aktivitám nepřekvapí jeho slova, že se cítí jako zajatec termínů.¹⁷

1.3 Páleníčkovy skladby vydané tiskem, provozovací materiály

Třináct Páleníčkových skladeb bylo během jeho života publikováno a jsou běžně dostupné v knihovnách. Jako první, v roce 1940, byly vydány jeho *České pohádky*, sedm snadných skladeb pro klavír. V atraktivní edici je každá skladbička opatřena úryvkem z příslušné pohádky a ilustrací Jiřího Trnky. Značnou oblibu těchto skladbiček dokládá jedenáct reedic i to, že některé z nich byly znovu vydány v nedávné době ve výběrech z tvorby českých autorů.¹⁸ Z instruktivních, drobných klavírních skladeb vyšla dále Páleníčkova *Romance* a z umělecky závažných pak *Klavírní skicář* a *Sonáta*. Těžiště kompoziční činnosti ale u Páleníčka, snad na první pohled překvapivě, nespočívalo v tvorbě pro sólový klavír. Význačné místo zaujímala koncertantní tvorba pro sólový nástroj s orchestrem – a to nejen pro klavír, a zejména komorní tvorba. Všechny jeho tři klavírní koncerty byly publikovány v autorské verzi pro dva klavíry (druhý klavír místo orchestru), z komorních skladeb se dočkala vydání *Suita piccola pro housle a klavír*, sedm krátkých skladeb pro violoncello a klavír *Ze zápisníku malého chlapce*, vícekrát vyšla tiskem *Malá suita pro klarinet a klavír* a *Chorálové variace pro violoncello a klavír*.

V tabulce 1 jsou uvedeny Páleníčkovy skladby v pořadí, v němž byly vydány tiskem. Z údajů je patrné, že mnohé z nich byly publikovány ve značném časovém odstupu od doby vzniku.¹⁹ Orchestrální provozovací materiál u vydaných orchestrálních děl obstaral většinou Český hudební fond formou opisů jako půjčovní materiál (viz dále) a někdy také Editio Supraphon (partitura a orchestrální materiály ke *III. Klavírnímu koncertu*, nyní v Editio Bärenreiter Praha).

¹⁵ VOKURKA, Zdeněk. Život věnovaný hudbě. K sedmdesátinám národního umělce Josefa Páleníčka. *Rudé právo*. 19. 7. 1984, s. 5, rubrika „Kultura“.

¹⁶ KOZOHORSKÝ, Richard. Partitura dialogu s klavírním virtuosem a hudebním skladatelem národním umělcem profesorem Josefem Páleníčkem. *Květy*. 1982, č. 47 (25. 11.), s. 43.

¹⁷ PÁLENÍČEK, Josef. Komponování a práce pedagoga, připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 33 (10. 8.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

¹⁸ *Taneček Popelky*. In: VOZAR, Martin ed. *Klavírní mozaika. 1. díl, Skladby českých autorů*. Nový Jičín 2020; *O Palečkovi*. In: VOZAR, Martin, ed. *Klavírní mozaika. 2. díl, Skladby českých autorů*. Nový Jičín 2020.

¹⁹ Na titulních stranách skladeb vydaných v odstupu času figuruje doba vzniku v názvové části edice – viz první sloupec tabulky 1, str. 35. Rok vydání je uveden ve druhém sloupci.

<i>České pohádky. Snadné skladbičky pro klavír na 2 ruce</i> revidoval K. Hoffmeister	Praha: Melantrich – Brno: Pazdírek 1940, 1946; Praha: Státní hudební vydavatelství 1963, 1966; Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1953, 1958, 1960; Praha: Editio Supraphon 1968, 1972, 1974, 1979, 1982
<i>Klavírní skicář</i>	Praha: Melantrich 1949
<i>Romance</i> pro klavír	In: <i>Skladatelé dětem</i> , uspořádal Antonín Dolinský, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1958
<i>Suíta piccola in G, violino e piano (1958)</i> klavírní noty a sólový hlas	Praha: Státní hudební vydavatelství 1964
<i>Malá suíta pro klarinet a klavír (1943)</i> klavírní noty a sólový hlas	Praha: Panton 1967, 1974, 1980
<i>Ze zápisníku malého chlapce. Sedm krátkých skladeb pro violoncello a klavír (ad lib. fagotto, ossia clarinetto basso e pianoforte)</i> klavírní noty a sólový hlas	Praha: Panton 1970
<i>Chorálové variace pro violoncello a klavír (1942)</i> klavírní noty a sólový hlas	Praha: Editio Supraphon 1973, 1979
<i>III. koncert pro klavír a malý orchestr (1961)</i> úprava pro 2 klavíry	Praha: Editio Supraphon 1975
<i>Symfonické variace na imaginární portrét Ilji Erenburga (1967–1971)</i> partitura	Praha: Panton 1976
<i>I. koncert pro klavír a orchestr in Do (1939–1940)</i> skladatelova úprava pro 2 klavíry	Praha: Panton 1977
<i>Concertino pro orchestr (1937–1945)</i> partitura	Praha: Editio Supraphon 1978
<i>II. koncert pro klavír a orchestr (1952)</i> skladatelova úprava pro 2 klavíry	Praha: Panton 1981
<i>Sonáta pro klavír (1935–36)</i> revidoval R. Melmuka	Praha: Panton 1990

Tab. 1 Páleníčkovy skladby vydané tiskem

Několik Páleníčkových děl bylo vydáno – resp. „rozmnoženo jako rukopis“ – v již zmíněném Českém hudebním fondu (ČHF), který zahájil činnost v roce 1954,²⁰ respektive před tímto rokem v Syndikátu českých skladatelů, jehož archiv do archivu ČHF přešel²¹ (viz tabulka 2). Posláním fondu, spadajícího pod Ministerstvo školství a kultury, bylo sjednávat umělcům příznivé podmínky pro tvůrčí práci a přispívat tak k rozvoji nového umění. Archiv ČHF měl za úkol zejména shromažďovat, půjčovat a rozmnožovat notové materiály instrumentálních děl (komorních a orchestrálních nebo vokálně instrumentálních koncertně prováděných děl) současných skladatelů. Třicet Páleníčkových skladeb je v ČHF dochováno v opisech a/nebo kopiích opisů (tedy ve zmíněných „rozmnožených rukopisech“).²² Některé hudební materiály, které byly v ČHF vydány jako „rozmnožené rukopisy“, některé i v desítkách kusů, jsou roztroušeně k dispozici i v hudebních knihovnách (např. *Koncert pro flétnu a orchestr*, klavírní výtah a sólový hlas, a některé komorní skladby). Často byly ale rozmnoženy jen části provozovacího materiálu skladeb velkého nástrojového obsazení (např. partitura, hlasy smyčcových nástrojů nebo noty pro sbor). „Rozmnožené rukopisy“ byly zhotovovány jako neprodejný materiál a většinou jsou dostupné (někdy ve více exemplářích) právě jen v notovém archivu ČHF.

DILIA – divadelní, literární, audiovizuální agentura, hlavním předmětem jejíž činnosti je zajišťování ochrany autorských práv, vydává a půjčuje hudební materiály k hudebně dramatickým, jevištním dílům. Z Páleníčkovy tvorby je zde uchovávan kompletní provozovací materiál k celovečernímu baletu *Kytice* ve třech částech *Poklad*, *Lilie*, *Zlatý kolovrat*, komponovanému ke 100. výročí otevření Národního divadla. Jedná se o partitury, klavírní výtahy i hlasy v opisech a kopiích.²³

2 Notová rukopisná pozůstalost Josefa Páleníčka v Národní knihovně ČR

2.1 Přehled obsahu pozůstalosti

Darovací smlouva mezi dárci – čtyřmi syny Josefa Páleníčka – a Národní knihovnou ČR byla podepsána v roce 2019. Zasluky za úspěšná jednání patří vedoucí hudebního oddělení paní Zuzaně Petráškové a ze strany dědiců, čtyř synů, především panu Zdeňku Páleníčkovi. Povoláním rovněž klavírista, pedagog, ale také zahradní architekt, byl velmi vstřícný a nápomocný při zpracování pozůstalosti. Spolu se synem Jeanem-Gaspardem Páleníčkem (tedy vnukem Josefa Páleníčka) se zájmem pečují i o další rodinné dokumenty

²⁰ Viz např. ŠTĚDRŮ Bohumír: heslo *Český hudební fond*, *Československý hudební slovník osob a institucí*, sv. 1, s. 216–217.

²¹ Z majetku Syndikátu českých skladatelů pochází např. partitura: *Klavírní koncert in C v klasickém slohu, panu hraběti H. Colloredo Mansfeldovi na Zbirohu* (viz tabulka 2), jež je však nyní uložena v Hudebním informačním středisku (sign. Pal 4 b). Zde se nachází také několik tištěných vydání Páleníčkových skladeb nebo kopií z ČHF. Katalog je dostupný online: <https://www.musicbase.cz/vyhledavani/> (2. 12. 2021).

²² Katalog je dostupný online: <https://noty.hudebnifond.cz/cz/index.html> (2. 12. 2021). Při návštěvách autorky v létě 2021 v archivu Českého rozhlasu, kde je archiv ČHF uložen, nebyly dohledatelné tři skladby: *Masky. Dvě skladby pro saxofon a klavír* (ČHF č. 6053, ČHF č. 019), *Quetzal Coatl. Symfonické dialogy pro sóla a orchestr* (ČHF č. 8761) a *Tre concertini per trombe e pianoforte* (ČHF č. 07508-11, ČHF č. 09009). V archivu ČHF jsou nadto uloženy i některé tištěné materiály uvedené v tab. 1. Můj srdečný dík za přípravu a možnost studia Páleníčkových skladeb v ČHF patří panu Tomáši Čechalovi.

²³ DILIA č. 1697/1983. Za informace děkuji panu Zdeňku Harváňkovi.

<i>Klavírní koncert in C v klasickém slohu, panu hraběti H. Colloredo Mansfeldovi na Zbirohu</i> partitura, [hlasy smyčcových nástrojů?]	[1942?], z majetku Syndikátu českých skladatelů
<i>Klavírní koncert in C v klasickém slohu</i> partitura [rozmnoužen výše uvedený materiál ze 40. let], hlasy smyčcových nástrojů	rozmnouženo jako rukopis (výrobní číslo ČHF 3630), 1970
<i>Concertino pro orchestr</i> partitura, hlasy smyčcových nástrojů	[1948?], z majetku Syndikátu českých skladatelů
<i>II. koncert pro klavír</i> partitura	rozmnouženo jako rukopis (výrobní číslo ČHF 026), 1955
<i>Koncert pro flétnu a orchestr, pro flétnu a klavír upravil skladatel</i> klavírní výtah a sólový hlas	rozmnouženo jako rukopis (výrobní číslo ČHF 085), 1957
<i>Koncertní etudy pro kontrabas a klavír</i> klavírní noty a sólový hlas	vyrabil ČHF Půjčovna hudebních materiálů jako neprodejný materiál 1975
<i>Zdravice únoru</i> částečný provozovací materiál – sbory	1975
<i>Poema o člověku</i> částečný provozovací materiál – sbory	1979
<i>Rybník u dvou sluncí</i> částečný provozovací materiál – sbor	1979
<i>Rondo concertante for cello and piano</i> klavírní noty a sólový hlas	vyrabil ČHF Půjčovna hudebních materiálů jako neprodejný materiál 1980
<i>Tre concertini per clarinetto e pianoforte</i> klavírní noty a sólový hlas	vyrabil ČHF Půjčovna hudebních materiálů jako neprodejný materiál 1980

Tab. 2 Páleníčkovy skladby vydané v Českém hudebním fondu jako „rozmnoužené rukopisy“ – „neprodejný materiál“ (všechny uvedené noty jsou dostupné v Českém hudebním fondu kromě první položky, jež je uložena v Hudebním informačním středisku)

(fotografie, části korespondence, ocenění, programy některých koncertů, písemné dokumenty organizační činnosti) a dohledávají i materiály odjinud (např. nahrávky a pořady z rozhlasu, novinové články). Nejmladší syn Jan, violoncellista, a jeho žena, klavíristka Jitka Čechová Páleníčková, tvorbu Josefa Páleníčka aktivně provozují a nahrávají.²⁴

Darovaná pozůstalost byla v Národní knihovně ČR uspořádána do 277 knihovních jednotek a obdržela signatury 59 R 6059 – 59 R 6163. Jedná se o Páleníčkovy notové rukopisy a některé související dokumenty:

- Studijní materiály z Páleníčkova dětství a mládí (např. úlohy z harmonie)
- Notové rukopisy k 64 Páleníčkovým dokončeným skladbám
- Nekompletní rukopisné notové materiály ke třem zjevně dokončeným dílům (jejichž části se ztratily anebo jsou na neznámém místě)
- Dvacet nedokončených skladeb (v náčrtech a skicách)
- Tři kadence k sólovým koncertům jiných autorů
- Pět notových rukopisů jiných autorů
- Deset listů (dopisů) vložených v notových rukopisech
- Další doprovodné materiály (textové předlohy, soupisy korektur, rozvrhy vznikajících skladeb)

V pozůstalosti jsou dochovány autografy téměř ke všem Páleníčkovým skladbám, jež známe z opisů ČHF či tištěných edic.²⁵ Nad to jsou zde rukopisy 29 skladeb, jež nejsou nikde jinde evidovány.

Notové rukopisy, obsažené v pozůstalosti, jsou různého typu:

- Autografy
 - krátké náčrty
 - průběžné skici
 - pracovní rukopisy (partitury; hlasy; klavírní výtahy)
 - čistopisy (partitury; hlasy; klavírní výtahy)
 - čistopisy s pozdějšími revizemi a opravami (partitury; hlasy; klavírní výtahy)
- Opisy (opisy na zakázku; opisy z pera umělců, kteří dílo uváděli)
 - čistopisy (partitury; hlasy)
 - čistopisy s autografními revizemi (partitury; hlasy)
- Xerokopie rukopisů s autografními změnami

2.2 Dokumenty ze studia hudby z dětství a mládí, první kompozice

Dvojí hudební profese – povolání koncertního pianisty a skladatele – měla u Páleníčka své kořeny hned v počátcích jeho hudebního vzdělání. Již ve věku čtyř let, kdy ještě rodina žila v Bosně,²⁶ začal chodit na hodiny v Sarajevu k hudebně velmi všestrannému

²⁴ Trvalou součástí jejich repertoáru jsou Páleníčkovy *Chorálové variace*. Jitka Čechová nahrála Páleníčkova concertantní díla s klavírem (*Klavírní koncerty 1–3, Concertino*) se Symfonickým orchestrem Českého rozhlasu ke 100. výročí narození jejich autora (2014).

²⁵ V pozůstalosti nejsou uchovány rukopisy ke skladbám *In modo antico. Suita pro cello a kytaru* (viz ČHF č. 03301) a klavírní *Romance* (vydaná tiskem v albu *Skladatelé dětem*, Praha 1958).

²⁶ Páleníček se narodil roku 1914 v bosenském Travniku, kam se rodina na čas přestěhovala kvůli zaměstnání otce, povoláním geometra.

Františku Matějovskému (1871–1938), působícímu zde jako sbormistr několika sborů, jako dirigent a korepitor v divadle, skladatel a regenschori. Se svou ženou zde provozoval nejvýznamnější sarajevskou hudební školu.²⁷

V roce 1920, kdy se Páleníčkova rodina přestěhovala do Olomouce, se Páleníček dostal pod vedení Jaroslava Svobody (1877–1937), klavíristy, varhaníka, hudebního skladatele a dirigenta.²⁸ Svoboda ho vyučoval klavírní hře, harmonizaci lidových písní, a tím, že mu umožnil navštěvovat olomouckou operu, kde se konaly i instrumentální koncerty, se staral o jeho komplexní hudební rozvoj. Když v roce 1926 rodina přesídlila do Prahy, předal svého nadaného žáka k prohlubování hudebních znalostí a dovedností skladateli a klavíristovi Otakaru Šínovi (1881–1943), profesoru pražské konzervatoře. Zatímco skladbu pak Šín učil Páleníčka téměř osm let (nejprve soukromě a od roku 1930 na konzervatoři), a teprve na mistrovské škole konzervatoře chodil Páleníček k Vítězslavu Novákovi, výuku klavíru svěřil hned počínaje rokem 1927 svému kolegovi klavíristovi Karlu Hoffmeisterovi, rovněž skladateli a nad to hudebnímu historikovi (nejprve soukromě a od roku 1933 na konzervatoři). S ním strávil mladý Josef Páleníček nejvíce studijních let a navázal nejužší vztah.

Hoffmeister byl Páleníčkovi nápomocný při ucházení se o stipendium v Paříži, kde Páleníček následně strávil dva velmi inspirativní roky studia s osobnostmi jako byli Diran Alexanian, Pierre Fournier, Alfred Cortot a Albert Roussel.²⁹

Hudební začátky

1918–1919 Sarajevo, u Františka Matějovského

1920–1926 Olomouc, u Jaroslava Svobody

Studia v Praze

1926–1933, u Otakara Šína (soukromě, od 1930 na Pražské konzervatoři)

– zejm. harmonie, kontrapunkt, skladba

1927–1939, u Karla Hoffmeistera (soukromě, od 1933 na Pražské konzervatoři)

– klavír

1933–1936, u Vítězslava Nováka (na Pražské konzervatoři) – skladba

Studijní pobyt v Paříži

1936–1938, u Dirana Alexaniana, Pierra Fourniera, Alfreda Cortota
(École normale de musique) – komorní hra, interpretace

1936–1937, u Alberta Roussela (soukromě) – skladba

Tab. 3 Páleníčkova studia hudby – přehled

²⁷ Matějovský byl českého původu, byl absolventem Pražské konzervatoře. K jeho působení viz Hadžić, Fatima: The Musical Migration: Czech Musicians in Sarajevo. In: *Musical migrations: crossroads of European musical diversity*, Ljubljana 2017, s. 257–275.

²⁸ Svoboda studoval v Brně u Leoše Janáčka a potom působil v Praze, Velkém Meziříčí, v Haliči a v Olomouci. Viz KUBÍČEK, Leopold. Jaroslav Svoboda. Životopisný nástin [...]. *Česká hudba*, č. 6 (březen 1910), s. 41–43.

²⁹ Páleníčkovo studium v Paříži v letech 1936–1938 viz zejména POKORA, s. 13–19; dále např. PÁLENÍČEK, Josef: Čas nástupu a pařížská léta, připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 30 (20. 7.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

V pozůstalosti uložené v Národní knihovně ČR se nacházejí soubory rukopisných úloh z doby olomouckého a pražského studia. Nejstarší úlohy, z hudební teorie, vznikly pod vedením Jaroslava Svobody v letech 1922–1923 a 1923–1924 (sign. 59 R 6143, 59 R 6144). Mezi prvními z nich je i náčrt písně *Pasecká*, již Josef Páleníček později označil za svou první skladbu.³⁰ Jsou zde i harmonizace lidových písní, jež touto dobou vypracovával. Z dopisu Jaroslava Svobody z 2. srpna 1923 Páleníčkovu otci zjišťujeme, že byly vypracovávány během letních prázdnin toho roku a že se učitelé líbily: „*harmonisace písní jest celkově velmi dobrá [...] Zde moji přátelé, dobří hudebníci, ani věřiti nechtěli, že něco podobného pracoval malý hošík!*“ V pozůstalosti jsou dále uložena cvičení z harmonie z let 1926–1928 (59 R 6145) a kontrapunktu z let 1928–1930 (59 R 6146) u Otakara Šína, a průběžné skici skladeb Passacaglia a Preludium (59 R 6133) vypracované pod vedením Vítězslava Nováka.

Období Páleníčkových studií přibližuje soubor korespondence uložený v rodinném archivu Zdeňka Páleníčka. Obsahuje devět položek (dopisů a pohledů) od Jaroslava Svobody, čtrnáct položek od Otakara Šína a dvacet tři položky od Karla Hoffmeistera. V prvním dopisu od J. Svobody, zmíněném již výše, je uveden repertoár, který malý Jožka v tu dobu studoval (sonáty, Rachmaninov, *Sny* Bedřicha Smetany). Z roku 1926 pochází korespondence, dokládající Svobodovy zásluhy při předání mladického studenta Otakaru Šínovi: „*Dnes psal prof. Šín; píše, že velmi rád přijme Jožku a že hned si nechá něco z jeho repertoáru zahrát od něho! Tož ať si něco připraví. Je velmi zvědav! [...] Očekává Vás. Jožko, hraj jako král!*“³¹

Korespondence z 1936–1938, kdy byl Páleníček na studiích v Paříži, prozrazuje, že byl s učiteli Svobodou, Šínem i Hoffmeisterem v písemném spojení, a ti o jeho nové hudební zkušenosti a úspěchy projevovali živý zájem. První dva uvedené prosil Páleníček o jejich skladby, jež by mohl v Paříži provést. Zmíněny byly Svobodovy sólové klavírní skladby a klavírní koncert, který Svoboda hrál roku 1918 s Českou filharmonií pod vedením Ludvíka Vítězslava Čelanského,³² sonáta a druhý smyčcový kvartet O. Šína. Dobový pařížský tisk prozrazuje, že Páleníček v Paříži skutečně provedl řadu českých skladeb, mezi nimi i *Malou suitu pro housle a klavír* Otakara Šína, ale i skladby Jaroslava Řídkého a samozřejmě Dvořáka, Smetany, Martinů a dalších.³³

Dopisy od Karla Hoffmeistera prozrazují, že Páleníčkovi pomáhal nejen s administrativními záležitostmi kolem studia, ale i s angažmá na koncertech, postupem kariéry a později s hledáním zaměstnání (Páleníček od roku 1939 působil po tři roky jako profesor na Pražské konzervatoři). V roce 1936 například doporučil Páleníčka, aby vystoupil na večeru na počest Jaromíra Boreckého, básníka, hudebního kritika a někdejšího ředitele dnešní Národní knihovny ČR.³⁴ Páleníček zde měl hrát doprovod k písním na Boreckého slova (některá zhudebněná K. Hoffmeisterem) a *Barkarolu* Vítězslava Nováka na Boreckého motto (op. 10, č. 3).³⁵

Páleníček se aktivně podílel na jubilejních koncertech k výročí svých učitelů – v roce 1941 vystoupil na koncertě skladeb Otakara Šína k jeho 60. narozeninám³⁶ a v roce 1948

³⁰ „Moje první kompozice z roku 1922“ – přepis v autografu, 59 R 6143/1. Dochováno pouze ve skice.

³¹ Dopis J. Svoboda → otec J. Páleníčka, 13. 4. 1926, rodinný archiv Zdeňka Páleníčka.

³² Dopis, 27. 10. 1936, rodinný archiv Zdeňka Páleníčka. Provedení klavírního koncertu J. Svobody s autorem u klavíru a Českou filharmonií viz VESELÝ, Richard. *Dějiny České filharmonie*. Praha 1935, s. 182.

³³ Viz např. *Lidové noviny*. Roč. 46, č. 161 (30. 3. 1938), s. 7, autor: vo.

³⁴ Jaromír Borecký byl ředitelem dnešní Národní knihovny ČR v letech 1920–1930, tedy v době, kdy v knihovně Ladislav Vycpálek zahájil činnost samostatného hudebního oddělení.

³⁵ Dopis K. Hoffmeister → J. Páleníček, 22. 4. 1936, rodinný archiv Zdeňka Páleníčka.

³⁶ Viz např. *Lidové noviny*. Roč. 49, č. 476 (18. 9. 1941), s. 3, autor: -stál.

na koncertě k počtě Karla Hoffmeistera.³⁷ Učitelé Vítězslavu Novákovi přednesl s Milošem Sádlem v premiéře jeho violoncellovou sonátu.³⁸

Dochované rukopisy dokládají, že Páleníček svým učitelům některé ze svých skladeb věnoval. Profesoru Hoffmeisterovi dedikoval svou *Sonátu pro klavír*, 1936 (59 R 6064/1), a profesorovi Šínovi své *Concertino per orchestra*, 1945 (59 R 6141/1–2).³⁹

Z doby pražských studií se v pozůstalosti nacházejí skladby uvedené v Pokorově monografii, stěžejní pro toto období: *Klavírní trio* a *Klavírní kvintet* (59 R 6059, 59 R 6060), jež zazněly s Páleníčkem u klavíru na konzervatorních koncertech v roce 1932 a 1933, *Preludium* a *Capriccio* pro housle a klavír, 1935 (59 R 6061), provedené v rozhlase 11. 10. 1935 Alexandrem Plockem a Františkem Maxianem, *Sonáta pro klarinet a klavír*, 1936 (59 R 6140 – v pozůstalosti dochována pouze část 1. věty), již provedl klarinetista Milan Kostohryz s autorem u klavíru v Ústřední knihovně (dnešní Městské knihovně v Praze) 31. 3. 1942 a *Sonáta pro klavír*, 1936 (59 R 6064), oceněná v soutěži Českého komorního spolku, provedená autorem v rozhlase 27. 1. 1937 a s mimořádným úspěchem také v Paříži.⁴⁰ S touto sonátou, dedikovanou, jak již zmíněno, Karlu Hoffmeisterovi, posléze Páleníček absolvoval na mistrovské škole konzervatoře v roce 1938.

Kromě těchto skladeb jsou v pozůstalosti uchovány četné další skladby v Pokorově monografii nezmíněné. Jde zejména o drobné skladby pro klavír, někdy pouze ve skicách a někdy také v časovém odstupu revidované (z let 1928–1930, viz 59 R 6131–2, 59 R 6106, 59 R 6116; *Jarní dojmy*, 1930, viz 59 R 6106; *Ukolébavka umírajícímu dítěti*, 1930, viz 59 R 6117; *Vzpomínka*, 1931, viz 59 R 6118; *Horská fantazie*, 1934, viz 59 R 6100). Výše zmíněné *Sonátě pro klavír* z roku 1936 předcházely dvě zřejmě nedokončené sonáty, dochované ve skicách (z let 1929 a 1932, viz 59 R 6120–1).

Z komorní tvorby se částečně dochovalo například *Duo pro klarinet a fagot*, 1930 (59 R 6105), z taneční hudby *Waltz 1*, *Waltz 2* z 1934 (59 R 6104), náčrt písně *Prosba temnoty*, 1932 (59 R 6103), dokonce náčrty ke *Koncertu pro violoncello*, 1934 (59 R 6109) nebo část hlasu violoncella k *Sonátě pro violoncello a klavír*, 1934 (59 R 6128). Z doby studií pochází i první z kadencí ke koncertům jiných autorů, a sice kadence k *Houslovému koncertu a moll* Josefa Slavíka (1934, viz 59 R 6139) komponovaná pro Alexandra Plocka.

V době pařížských studií pracoval Josef Páleníček na *Arii pro housle a klavír*, 1937 (59 R 6101), již následně využil ve *Suitě pro violoncello a klavír*, 1938 (59 R 6065). Skicoval i nové *Klavírní trio*, 1937 (59 R 6122) nebo *Klavírní koncert*, 1938 (59 R 6065/17). Zřejmě bezprostředně po návratu do Prahy v roce 1938 začal pracovat na *Malé suítě pro klarinet a klavír*, 1938 (59 R 6071) pro Milana Kostohryze a *Klavírním skicáři* (s původním názvem „*Podzimní zkicáři*“), 1938 (59 R 6066), dedikovaném Rudolfovi Firkušnému.

³⁷ Dopis K. Hoffmeister → J. Páleníček, 29. 9. 1948, rodinný archiv Zdeňka Páleníčka; rovněž viz *Lidové noviny*. Roč. 56, č. 228 (29. 9. 1948), s. 3, autor: stál.

³⁸ 27. 2. 1942, Brno stadion. Viz SCHNIERER Miloš. *Vítězslav Novák. Tematický a bibliografický katalog*. Praha 1999, s. 380 a SMOLKA, Jaroslav. *Miloš Sádlo: rozhovory s českým violoncellistou*. Praha 1983, s. 35.

³⁹ Dedikace je uvedena v partituře CHF č. 24.

⁴⁰ Viz POKORA, s. 10, 15, 85. Jedná se o rukopisy: 59 R 6059, 59 R 6060, 59 R 6061, 59 R 6140 (ze *Sonát pro klarinet a klavír* v pozůstalosti dochována pouze část 1. věty), 59 R 6064.

2.3 Vhled do Páleníčkovy kompoziční pracovny – *Chorálové variace pro violoncello a klavír*

Množství rukopisných materiálů k jednotlivým skladbám prozrazuje, jak dlouho a jak intenzivně se jimi autor zabýval. Zatímco některé skladby jsou v pozůstalosti reprezentovány jen jedním nebo dvěma autografními prameny (např. partiturou a/nebo skicou), jinými se Páleníček zabýval dlouho a opakovaně, zřejmě zejména v souvislosti s dalšími koncertními uvedenými.

Notové rukopisy zachycující *Chorálové variace pro violoncello a klavír* mohou poskytnout základní představu o charakteru dochovaného rukopisného materiálu pozůstalosti. Jedná se o skladbu, jejíž kompoziční hodnoty i nástrojová virtuózní stylizace patří k nejlepším skladbám pro toto obsazení vůbec. A není bez zajímavosti, že v nich nalezneme společné rysy s *Variacemi na slovenskou lidovou píseň* Bohuslava Martinů, jež však vznikly až o 17 let později, v roce 1959.

Páleníček komponoval své *Chorálové variace* za druhé světové války v průběhu letních měsíců roku 1942 v reakci na tragickou událost⁴¹ a skladbu věnoval Miloši Sádlovi (1912–2003).⁴² Za téma k devíti variacím skladatel zvolil melodii protestantské písně „*Ó hlavo plná trýzně*“, jejíž nápěv pochází od Hanse Lea Hasslera. Poprvé byla publikována v Hasslerově sbírce „*Lustgarten neuer deutscher Gesang*“ roku 1601, a sice se světským textem „*Mein Gmüth ist mir verwirret*“.⁴³ Páleníček v době studií před odjezdem do Francie působil mj. jako varhaník v českobratrském chrámu na Smíchově a právě zde se mohl s písní setkat. Mohl ji ale znát i z četných varhanních zpracování nebo zpracování v Bachových *Matoušových pašijích*.

Chorálové variace měly premiéru velice brzy – již 25. září 1942 na koncertě Miloše Sádla ve Smetanově síni v Praze. Na klavír hrál Alfred Holeček. „*Páleníčkovy variace na protestantský chorál ze 17. století, komponované v letošním létě, zaujaly vtipnými obměnami zvukového kouzla, které vynalézavý mladý autor rozestřel kolem poutavé vážnosti bachovského thematicu a kterými vyšel vstříc virtuosním zřetelům violončela i klavíru*“.⁴⁴

Rukopisné materiály k *Chorálovým variacím* v pozůstalosti jsou velmi četné. Některé části rukopisů, často i jednotlivé listy, se v pozůstalosti vyskytovaly roztroušeně – na mnoha různých místech. Stalo se tak v důsledku mnohých přepracování skladby a vřazování listů z rukopisů při revizích. V Národní knihovně byly utříděny do 19 jednotek (59 R 6070/1-19) a část zrušeného notového textu Variací se nachází u rukopisu s písní *Na skle dveří* (59 R 6068). Páleníček některé rukopisy opatřil poznámkou o době jejich

⁴¹ „Pod úderem zprávy o umučení prof. Krejčího, významného organizátora hudebního života z Velkého Meziříčí, jsem v roce 1942 napsal *Chorálové variace pro violoncello a klavír na téma ze 17. století*.“ PÁLENÍČEK, Josef. Virtuos a skladatel v čase válečném. Připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 31 (27. 7.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

⁴² S violoncellistou Milošem Sádlem zřejmě poprvé spolupracoval při studiu Novákovy *Sonáty pro violoncello*, již následně přednesli v premiéře. Brzy poté se Josefu Páleníčkovi podařilo Miloše Sádla získat pro spolupráci v triu a 10. 5. 1943 v obsazení Ploček–Sádlo–Páleníček poprvé vystoupili. Název České trio přijali v roce 1945.

⁴³ Nápěv byl záhy spojován s několika odlišnými německými duchovními texty, z nichž se vžil zejména text „*O Haupt voll Blut und Wunden*“ vycházející z textu hymnu „*Salve caput cruentatum*.“ Píseň je obsažena i v katolickém kancionálu s textem „*Ó, hlavo Těla církve*“. Nápěv byl nesčetněkrát použit v umělecké hudbě – k nejnámějším patří zpracování v Bachových *Matoušových pašijích*. Viz např. BECKER, Hansjakob, ed. et al. *Geistliches Wunderhorn: große deutsche Kirchenlieder*. München [2001], s. 275–290; SCHNEIDER, Klaus. *Lexikon „Musik über Musik“*. Kassel, 2004.

⁴⁴ Viz *Lidové noviny*. Roč. 50, č. 492 (29. 9. 1942), s. 3, autor: stál.

dokončení, některé opatřil pouze rokem vzniku – přičemž ne vždy se tento údaj vztahoval k dotyčnému rukopisu, ale mnohdy pouze k roku, kdy Páleníček poprvé skladbu zapsal. Některé rukopisy dataci postrádají.

- Skici z let 1942, 1946, 1949, 1950
(59 R 6070/15, 16, 17, 18, 11, 8, 7)
- Skica či opis kadence rukou Miloše Sádla [1942?]
(59 R 6070/19)
- Čtyři autografní partitury z let 1942, 1946, 1949–1950, 1951, s pozdějšími revizemi,
(59 R 6070/14, 9, 5, 6)
- Autografní partitura čistopis [1946]
(59 R 6070/10)
- Autografní hlas violoncello [1952] s pozdějšími revizemi
(59 R 6070/4)
- Tři opisy hlasu violoncello rukou Miloše Sádla 1952 (59 R 6070/2),
1942, 1946 s pozdějšími revizemi (59 R 6070/13, 12)
- Opis hlasu violoncello neznámého pisáře s drobnými revizemi
(59 R 6070/3)
- Opis partitury a hlasu violoncello s autografní dedikací Miloši Sádlovi [1952–1955]
(59 R 6070/1)

Autorovu práci na *Variacích* lze rekonstruovat poměrně dobře, byť zdaleka ne všechny materiály jsou kompletní, a lze předpokládat, že existovaly i další, dodnes nedochované. První skici (59 R 6070/15) nesou datum 30. 7. 1942 a z téhož roku ještě pochází nedokončená čistopisná autografní partitura (59 R 6070/16), nová skica s novým uspořádáním variací (59 R 6070/18), další, tentokrát dokončená, čistopisná autografní partitura a opis partu z pera Miloše Sádla (59 R 6070/14, 13). Poslední dva uvedené rukopisy sloužily zřejmě jako notové materiály pro první uvedení. Do čistopisné partitury ale Páleníček později vnesl revize a návrhy nových řešení. V dalších letech tvořil nové skici, někdy pouze jako vločky do starších rukopisů, v nichž škrta a vyřazoval některé listy, a také nové partitury, jež opět za čas revidoval. Z dat v materiálech můžeme vidět, že se Variacemi zabýval znovu minimálně v letech 1946, 1949, 1950, 1951, 1952. K podobě, jež je ve všech zásadních aspektech blízká definitivnímu tvaru, jak jej známe z tištěného vydání v roce 1973, se skladatel dopracoval právě zřejmě v roce 1952. Následně již došlo (vzhledem k předchozím úpravám) jen k marginálním stylistickým změnám. Materiály z pozůstalosti prozrazují, jak mnoho nápadů a cest skladatel před rokem 1952 vyzkoušel. Zejména dvě poslední variace se vyskytují v mnoha odlišných řešeních. Oproti původní podobě *Variací* v době premiéry se tedy výsledná skladba, vydaná tiskem v roce 1973, notně liší.

2.4 Hledání optimální podoby – související opusy

2.4.1 *Aria – Violoncellová suita – Concertino da camera – Concertino pro orchestr s mužským sborem – Concertino per orchestra*

Průzkum pozůstalosti ukázal, že v tvorbě Josefa Páleníčka zaujímá výjimečné postavení jeden opus, jenž nabýval mnoha podob a označení a jímž se skladatel zabýval téměř po celý svůj život. V pozůstalosti zahrnuje 26 knihovních jednotek.

Jeho prvním uceleným tvarem je *Violoncellová suita* (59 R 6065/1–18) pro violoncello a klavír z roku 1938, z doby pařížských studií. Její druhá pomalá věta je však přepracováním již starší *Arie* pro housle a klavír, 1937 (59 R 6101/1–2, 59 R 6061/5); figurovala

někdy rovněž samostatně jako *Andante pour Vclle e Pno*, 1938 (59 R 6065/7). Samostatně zřejmě nejprve fungovala i první část suity jako *Preludium in C pro čelo a klavír*, 1938 (59 R 6065/4). Violoncellová suita měla původně pět vět, po revizích, zřejmě v roce 1942, ale zůstaly pouze čtyři věty – původní čtvrtou Páleníček vyškrtl (viz revize v partituře 59 R 6065/1a).⁴⁵

Tyto čtyři věty suity Páleníček v roce 1943 přepracoval pro klavírní trio pod názvem *Concertino da camera*, 1943–1944 (sign. 59 R 6073/1–3,6). Další, nové zpracování druhé věty pro toto obsazení však vypracoval ještě o mnoho let později, v roce 1982, jako *Largo z Concertina per orchestra* (59 R 6099/1), a na nové úpravě první a čtvrté věty pracoval pod názvem *Concertino per pianoforte, violoncello e pianoforte* v roce 1988 (59 R 6073/4–5).

Doklad o tom, že byly zmíněné opusy přinášející různé podoby jednoho hudebního základu – od *Arie* přes *Violoncellovou suitu* po *Concertino da camera* – provedeny, nebyl dosud dohledán, a otázka po provedení těchto skladeb tedy zatím nemůže být jednoznačně zodpovězena. Některé zápisy ale spíše podporují domněnku, že provedeny byly.⁴⁶

Doložené provedení máme u další z tváří, kterou Páleníček této hudbě vtiskl. V roce 1945 hudební materiál violoncellové suity, jejích čtyř vět, přepracoval a instrumentoval pro orchestr s obligátním klavírem jako *Concertino pro orchestr* s účastí mužského sboru (sign. 59 R 6141/1–2). Premiéra se odehrála 30. září 1948 s Českou filharmonií pod taktovkou Václava Neumanna a Českým pěveckým sborem se sbormistrem Janem Kühnem na prvním lidovém koncertě v pražském Rudolfinu, tehdy Domě umělců⁴⁷ (z této doby pochází opis partitury sign. 59 A 6141/2 a opis partitury a provozovací materiály v ČHF č. 24). Autografní partitura z roku 1945 (sign. 59 A 6141/1) prozrazuje, že skladba byla původně instrumentována se dvěma klavíry v orchestru, a ne s jedním jako posléze, a že skladatel uvažoval i o zapojení ženského sboru ve druhé větě. Zřejmě v roce 1974, v souvislosti s provedením pod taktovkou Jiřího Kouta, došlo k vypuštění mužského sboru i dalším drobným úpravám.⁴⁸ V roce 1978 dílo vyšlo již jako instrumentální skladba bez vokální složky pod názvem *Concertino pro orchestr*.

To, že se jedná o jeden několikrát přepracovávaný opus, je nový poznatek, revidující nejednoznačná a zavádějící sdělení v monografii Miloše Pokory. Zde ve výčtu skladeb figuruje „*klavírní concertino*“ a „*violoncellová suita s orchestrem*“ (?) jako dvě odlišné skladby (viz Pokora, s. 55); nebo „*Suita pro violoncello a klavír (1938)*“, v roce 1945 přepracovaná na *Concerto pro orchestr a mužský sbor*“ a následně „*Concertino pro orchestr s obligátním klavírem*“ rovněž jako nezávislé opusy (viz Pokora, s. 59). I v závěru knihy, v chronologickém přehledu Páleníčkovy tvorby, jsou uvedena dvě nezávislá díla, z nichž jedno bylo přepracováno, a sice jako „*Concertino pro orchestr (s obligátním klavírem) (1937 – instrumentace 1945)*“, „*Suita pro violoncello a klavír (1938)*“ a „*Concerto pro orchestr a mužský sbor (1945 – přepracovaná violoncellová suita z roku 1938)*“ (Pokora, s. 85).

Přepracování starší skladby pro jiné nástroje pod novým názvem Páleníček započal i v případě svých *Triových sonát pro hoboj, mezzosoprán a klavír (harfu)* z roku 1965 (59 R 6083/1, ČHF č. 025), a sice v roce 1971 pod názvem *České madrigaly pro ženské hlasy a dvě harfy (ossia pro flétnu, hoboj a dvě harfy)*. V pozůstalosti se nachází jen nedokončená partitura této verze (59 R 6083/4).

⁴⁵ Viz Páleníčkův přepis k této větě citovaný jako druhý v pozn. 53.

⁴⁶ Viz např. poznámku J. Páleníčka v rukopisu 59 R 6065/1a: „*Korekce 2. V. 48 před festivalem pro Miloše Sádla*“.

⁴⁷ Viz např. KOLÁČKOVÁ, Yveta a kol. *Česká filharmonie 100 plus 10*. Praha 2006, s. 223.

⁴⁸ Viz přepis v partituře ČHF č. 24.

2.4.2 Zpěvy staré Číny – Poema o člověku

Zvláštní místo v Páleníčkově tvorbě zaujímají také jeho písně na texty sbírky *Zpěvy staré Číny*, autorů Li Po, Tu Fu, Li Tuan, z Knihy písní nebo lidových písní, jež v českém jazyce přebásnil Bohumil Mathesius. K těmto textům a jejich zpracování se Páleníček obracel opakovaně v rozmezí let 1944–1985 a snad i později, roku 1989.

Pozůstalost obsahuje materiály ke *Zpěvům staré Číny* zpracované ve 20 knihovních jednotkách a je z nich patrné, že se skladatel zabýval zhudebněním celkem 10 textů: *Perly a růže, Když čekala jsem, Volavka stříbřitá, Na mne-li myslíš, Tři kumpáni, Zab kohouta, Verbíř ze Šihao, Tajná láska, Klaním se mladému měsíci a Dumy tiché noci*. Jedná se o skici, pracovní i čistopisné autografní partitury, opisy i xeroxové kopie s autografními vpisy.

Písně se v rukopisech vyskytují jak samostatně, tak v cyklech po čtyřech (v některých verzích po třech – viz: 59 R 6074/7–8). Cykly pro ženský a pro mužský hlas s klavírem obsahovaly většinu nebo všechny písně odlišné. Pro ženský hlas to byly nejčastěji *Perly a růže, Když čekala jsem, Volavka stříbřitá* a *Na mne-li myslíš* (59 R 6074/5). Tento cyklus je v pozůstalosti uložen i v podobě dvou xeroxových kopií opisu pořízeného pro Český hudební fond, s dodatečnými vpisy a opravami skladatele – snad z roku 1989, a navíc i vpisy a vysvětlivkami jeho syna Zdeňka, který v 80. letech minulého století cyklus interpretoval a nahrál spolu s mezzosopranistkou Olgou Černou (59 R 6074/2–3).

V jiných rukopisech pozůstalosti je v cyklu pro ženský hlas a klavír zařazena místo písně *Volavka stříbřitá* píseň *Tajná láska* (59 R 6074/6, CHF č. 507). Písně pro ženský hlas, jak samostatně, tak v cyklu, většinou neobsahují bližší určení, pro jaký ženský hlas jsou napsány, a vyskytují se ve více pozměněných podobách a někdy i tóninách. Soprán je předepsán pouze v cyklu obsahujícím píseň *Tajná láska* (59 R 6074/6); alt byl předepsán v úpravě tohoto cyklu pro ženský hlas a Pražské marimbové trio z roku 1985 (59 R 6074/1). I zde se ale vyskytuje tón g2 ve zpěvním partu a i tato úprava tak spadá jako ostatní spíše do polohy mezzosopránové.

Cyklus pro mužský hlas a klavír tvoří stabilně ve všech rukopisech pozůstalosti i v Českém hudebním fondu písně *Tři kumpáni, Zab kohouta, Volavka stříbřitá* a *Verbíř ze Šihao* (59 R 6074/9, 11–12, CHF č. 4205) a je určen pro baryton. Premiéru měl v listopadu roku 1957, kdy ho v ostravském rozhlase zpíval Čeněk Mlčák s klavírním doprovodem Petra Doubravského.⁴⁹ Společnou písní, vyskytující se jak v jednom z cyklů pro ženský, tak v cyklu pro mužský hlas, je *Volavka stříbřitá*.

V pozůstalosti nalezneme i některé písně z cyklu pro mužský hlas v podobě pro hlas ženský (*Zab kohouta* – 59 R 6074/13; *Tři kumpáni* – 59 R 6074/14), zřejmě z konce 40. let 20. století, tedy raného období. Nutno podotknout, že ve skicách z let 1944–1947 (59 R 6074/16) velmi často figuruje jiný zpěvní hlas, než se posléze v příslušné písní ustálil buď pro ženský, nebo pro mužský hlas.

Mimořádné postavení mezi Páleníčkovými písněmi na Mathesiova přebásnění má píseň *Verbíř ze Šihao* (59 R 6074/10). Ta byla skicována již v roce 1944 a než se v roce 1952 včlenila do výše zmíněného cyklu pro baryton a klavír, je dochována samostatně ve verzi pro bas (59 R 6074/10).

Tato píseň jako jediná je již z roku 1944 dochována ve verzi pro baryton a mužský sbor (59 R 6074/18) a skica z roku 1951 nese instrumentační poznámky pro nástroje orchestru. Jsou to zárodky budoucí Páleníčkovy velké oratorní skladby nesoucí titul *Poema o člověku. Lidová kantáta pro sóla, smíšený, dětský a lidový sbor a orchestr* v šesti obrazech: 1. *Narodil se člověk*, 2. *Ecce homo*, 3. *Domini canes*, 4. *Mater Dolorosa*, 5. *Jitřenka*, 6. *Člověk, to zní hrdě. Kantáta na texty Sergeje Jesenina*, jež měla premiéru ve Smetanově síni v Praze 26. ledna 1966, kdy orchestr FOK řídil Jindřich Rohan, spoluúčinkovali Český

⁴⁹ Viz údaj v rukopisu 59 R 6074/09.

pěvecký sbor, pěvecký soubor Lúčnica, Kühnův dětský sbor, sólisté Ivana Mixová, Karel Berman, Alžběta Kubánková a Jiří Reinberger na varhany.⁵⁰

Píseň *Verbíř* ze *Šihao* tvoří jádro čtvrté části *Poemy – Mater dolorosa*. A je tedy ještě spolu s náčrtem *Inonia* (59 R 6082/14) z 2. srpna 1944, jenž našel svou definitivní tvář v šestém obraze *Poemy*, nejstaršími skicami této skladby.

2.5 Skladby závěrečné tvůrčí etapy

Soupis Páleníčkových skladeb v monografii od Miloše Pokory končí rokem 1981, a sice dvěma symfonickými obrazy na námět K. J. Erbena s názvy: *Lilie* a *Poklady*. Autor textu jejich názvy bezpochyby uvedl podle sdělení skladatele, ale jednalo se o díla, jež teprve posléze, v letech 1982–1983 nabývala definitivního tvaru jako části celovečerního opusu nesoucího název *Kytice, balet o třech obrazech* pojmenovaných *Poklad*, *Lilie* a *Zlatý kolovrat*. Balet měl premiéru 5. dubna 1984 v Národním divadle, v jehož stoletém výročí vzniku byl slavnostně proveden. V Národní knihovně ČR jsou uloženy skici a autografní partitury i klavírní výtah částí *Lilie* a *Zlatý kolovrat* (59 R 6098, 59 R 6107). Rukopisné materiály k části *Poklad* se v pozůstalosti nenacházejí.⁵¹

Z roku 1983 pocházejí dva nové opusy: *Quetzalcoatl. Symfonické dialogi pro soli a orchestr* ve čtyřech částech 1. *Prolog*, 2. *Strom života*, 3. *Slavnost ohně*, 4. *Návrat opeřeného hada*, inspirovan aztéckou bájí (59 R 6113, 59 R 6154) a *Osudová, melodramatický triptych na texty Ivana Skály* s částmi *Domov*, *Noc na Montparnassu* a *Rozhovor o obyčejných věcech* (59 R 6153, 59 R 6108). Jsou uloženy v pozůstalosti ve skice i autografu definitivního znění.

Pro sólový saxofon, housle, violoncello a klavír zkomponoval Josef Páleníček roku 1985 *Nocturno*, dochované v autografní partituře (59 R 6112), a v následujících letech po vzoru svého opusu *Tre Concertini per clarinetto e piano* z roku 1977 složil roku 1987 *Tre concertini per fagotto e pianoforte* in memoriam profesora Karla Pivoňky (skica a partitura 59 R 6111/1–2) a v roce 1988 dokončil roku 1986 započaté *Tre concertini per trombe e pianoforte* (59 R 6110/1–3).

I během posledního desetiletí svého života se vracel ke svým dřívějším skladbám, např. k již zmíněným přepracováním původní *Violoncellové suity* nebo *Zpěvům staré Číny*, ale také k prvnímu *Klavírnímu koncertu* nebo *Violoncellovému koncertu*. Někdy došel k nové podobě, mnohdy ale s výsledky svých snah o vylepšení nebyl spokojen. To byl případ *Saxofonového koncertu*, který měl premiéru již v roce 1955, kdy si při hledání nového závěru třetí věty na skicu z roku 1988 poznačil „*Další mamý! Závěr III. věty sax. koncertu (11. II. 88 – Fr. Lázňě) definitivně rozhod k návratu k původ originálu!*“ (viz 59 R 6077/4).

V roce 1989 v závěru svého vzpomínkového cyklu publikovaného v časopisu *Květy* zmínil nesplněný skladatelský záměr – *Máchův Máj*.⁵² Protože pozůstalost neobsahuje žádné náčrty, skici, natož autografní partituru, jež by příslušnost k takovému dílu naznačovaly, je pravděpodobné, že tento kompoziční záměr již zůstal nenaplněn.

⁵⁰ K tomuto opusu viz zejména POKORA, s. 65–67, a např. JIRKO, Ivan: Koncert s otazníky, *Hudební rozhledy*. 1966, č. 4 (2. 2.), s. 113–114.

⁵¹ Kompletní provozovací materiály, opisy i jejich kopie jsou uloženy v agentuře Dilia. Viz pozn. 23. V archivu Národního divadla jsou uloženy klavírní výtahy všech částí, zhotovené v Dilia, a rukopisný particell bicích nástrojů částí *Poklad* (Archiv Národního divadla: H 1648/OH1, H 1648/1–2).

⁵² PÁLENÍČEK, Josef. Komponování a práce pedagoga, připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 33 (10. 8.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

2.6 Poznámky v notových rukopisech

Ve všech typech rukopisů Páleníčkových skladeb v pozůstalosti se vyskytují četné vpisy. Ve skicách, pracovních autografech nebo například v revidovaných opisech jsou z ruky skladatele. Zejména v provozovacích materiálech – opisech partitur a hlasech – pocházejí poznámky i od těch, kdo je opisovali anebo kdo je používali.

Na autorské poznámky dokumentující Páleníčkův velmi sebekritický postoj při komponování jsme narazili již v předchozí kapitole – tyto poznámky bývají často velmi expresivní⁵³ a dokreslují skladatelovo vážné zaujetí pro kompozici. Dobu vzniku odhalují ve větší části rukopisů záznamy dat často uváděných v různých stadiích skladebného procesu. Poznámky udávající místo nebo právě prožitý silný inspirativní vjem⁵⁴ ještě blíže přibližují okolnosti vzniku některých skladeb. Některé rukopisy obsahují autorovo věnování nebo záznamy o prvních provedeníh.

V rukopisech pozůstalosti se setkáváme s řadou jmen osobností v nejrůznějších rolích, často současně. Mezi iniciátory, konzultanty nebo dedikanty skladeb se objevují jména zejména z řad virtuózů na hudební nástroj nebo jiných interpretů, přátel a rodina, Páleníčkovi učitelé, skladatelé kolegové, ale také výtvarní umělci, jejichž dílo skladatele v mnohém inspirovalo. V rukopisech dále figurují jména autorů textů a konečně i tvůrců opisů.

Koncertní umělci	klarinetista Milan Kostohryz, saxophonista Karel Krautgartner, klavírista Rudolf Firkušný, flétnista Oldřich Slaviček, violoncellisté Miloš Sádlo, Bohuš Heran, houslista Pravoslav Kohout, kontrabasista František Hertl, fagotista Karel Pivoňka, soubor Sonatori de Praga, klavírista J. Hlavsa
Rodina a přátelé	Hana Mynářová, Míla Poslední, manželka Liběna, Jeroným Colloredo Mansfeld, Lubomír Kostecký, synové klavírista Zdeněk a violoncellista Jan
Učitelé	Karel Hoffmeister, Vítězslav Novák
Skladatelé	Ivan Řezáč
Autoři textů, inspirující spisovatelé	Bohumil Mathesius, Konstantin Biebl, Klement Gottwald, Ivan Skála, Josef Kainar, Vladimír Šefl, Sergej A. Jesenin, Ilja Erenburg, Pablo Neruda
Inspirující výtvarní umělci	František Jiroudek, Ota Janeček, Alois Fišárek, Rembrandt van Rijn, Mathias Grünewald
Písaři opisů Páleníčkových skladeb	Miloš Sádlo, Ema Šimandlová, Karel Unterstab, Milan Šlechta, Bohuš Heran

Tab. 4 Jména osobností (dedikantů, iniciátorů skladeb apod.) v rukopisech pozůstalosti – výběr

⁵³ „Vlož do toho víc techniky, neboj se“, „po 4 letech konstatuji, že až sem to je volovina, tato věta“ (Suita pro violoncello a klavír, 59 R 6065/1a), „V klavíru svinstvo!“ „Zbyteč. špinavé palety v klavíru“ (Chorálové variace, 59 R 6070/14).

⁵⁴ „ráno ve ¾ na 5 pod okny mi pták zpíval... v Piešťanech... slavík“ (Kytice, 59 R 6098/3); „Zkica vznikla v Košířích v tramvaji v Praze dne 4. I. 47. – Prokomponováno v Jevanech 31. VIII. 47“ (Zpěvy staré Číny, 59 R 6074/08).

Z lokačních údajů uvedených v rukopisech převažují ty, v nichž Josef Páleníček uvádí, kde na skladbě pracoval. Nejčastěji to byla Praha a Lučany v Jizerských horách, ale také Paříž, Zbiroh, Nový Světlov v Bojkovicích, Opočno, Nové Město v Krušných horách, loď Aksu, Jevany, Perštejn nad Ohří, Svatý kopeček u Olomouce, Remetské Hámre, Dobříš, Brno, Suchumi, Mariánské Lázně nebo Kišiněv.

Jako místa prvních provedení jsou uvedena například města Praha, Brno nebo Lipsko. Provedení druhého klavírního koncertu s autorem u klavíru právě v Lipsku komentuje příspěvem dirigent Franz Konwitschny: „*Das Werk ist sehr gut! (der Pianist war es auch!) Uraufführung im Gewandhaus am 24. 9. 1953. Franz Konwitschny*“ (opis partitury 59 R 6075/7). Příspěvy týkající se provedení jsou však v pozůstalosti spíše výjimkou.

2.7 Listy (dopisy) vložené v notových rukopisech a jiné doprovodné materiály

Z deseti listů, jež pozůstalost obsahuje, je pět z nich oficiální korespondencí provázející vrácení notových materiálů, jež Josef Páleníček vypůjčil pro pořízení opisů v Českém hudebním fondu (59 R 6147, 59 R 6155/1, 59 R 6110/1), pro přípravu tištěného vydání v Pantonu (59 R 6088/4) nebo pro rozhlasové nahrávání (59 R 6074/7).

Jiné dva z dopisů dokládají skutečnost, že Páleníček své skladby konzultoval s předními interprety v oboru. Sbormistr Pěveckého sdružení moravských učitelů Jan Šoupal pravděpodobně kolem roku 1958 Páleníčkovi zaslal své podněty ke kompozici *Zaváté stopy. Tři mužské sbory na texty Konstantina Biebla* (59 R 6149). Flétnista Oldřich Slavíček zase skladatele upozorňoval na některá místa vytištěného flétnového partu *Koncertu pro flétnu a orchestr* a prosil o jejich přezkoumání (59 R 6077/2). 12. prosince 1957 následně tento koncert přednesl v premiéře se Státní filharmonií Brno pod taktovkou Martina Turnovského.

Další listy se týkají recepce skladeb. Violoncellista Bohuš Heran 19. září 1967 informoval zřejmě nakladatelství Panton o tom, že druhou skladbu z Páleníčkovy sbírky *Ze zápisníku malého chlapce* zařadil do repertoáru soutěže mladých violoncellistů Kocianova Ústí a prosil o urychlené vydání této sbírky (59 R 6088/2). 5. března 1975 Milan Slavický děkuje za zapůjčený notový materiál a informuje o sestřihu nahrávky třetího klavírního koncertu s Irenou Černou a Pražským komorním orchestrem pod taktovkou Jiřího Kouta s tím, že nahrávka je velmi zdařilá a autor s ní bude jistě plně spokojen (59 R 6142/1).

Z dalších nenotových materiálů je v pozůstalosti dochována rukopisná rozvaha pro kompozici *Ambra* (59 R 6135/2), již však skladatel zřejmě nevypracoval ani v hudební skice, a textové předlohy a soupisy korektur ke kantátě *Poema o člověku* (59 R 6082/10–14).

2.8 Skladby jiných autorů v pozůstalosti

Páleníčkova rukopisná notová pozůstalost obsahuje primárně rukopisy jeho vlastních kompozic. Patří k nim i tři dosud nezmíněné kadence k sólovým koncertům jiných autorů, a sice ke *Klavírnímu koncertu č. 4, G dur* Ludwiga van Beethovena (z roku 1939, 59 R 6114/1–4), *Klavírnímu koncertu D dur* Jana Nepomuka Kaňky (z roku 1940, skica, 59 R 6124) a k *Houslovému koncertu a moll* Josefa Slavíka (z roku 1934, 59 R 6139), zkomponovaná pro kolegu z tria, přítele Alexandra Plocka.

V pozůstalosti se však nachází i pět klavírních skladeb jiných autorů. Páleníček skladby bezpochyby obdržel díky svému zájmu o soudobou českou produkci. Věnování některých autorů, uvedená v rukopisech, prozrazují, že Páleníček, coby uznávaná autorita, dostal skladby k nahlédnutí a k vyjádření se k nim.

O něco mladší skladatel Ilja Hurník (1922–2013) Páleníčkovi zaslal svou *Danza barbara* s průvodním lístkem: „*Vážení přáteli, za předpokladu, že jste nezměnil stanovisko*

k mému Barbaru, si Vám je znovu dovoluji předložit. Je to trochu předělané, zhuštěné. Na shledanou, Hurník.“ Tato Hurníkova skladba není zatím v soupisech Hurníkova díla evidována a není v jiných exemplářích nikde jinde doložena.

Dirigent Rafael Kubelík (1914–1994), Páleníčkův vrstevník, spolužák a přítel, pod jehož taktovkou Páleníček hrál 11. ledna 1939 Beethovenův čtvrtý klavírní koncert nebo 30. ledna 1942 v premiéře svůj první klavírní koncert, Páleníčkovi zaslal svou *Sonatinu in C* z roku 1945 s těmito vtipnými slovy: „Milý Jožo, potěš Tě Pánbůh, a až to shledáš příliš blbě, tak s tím zatop! Tvůj R. skladatel a skladník vícera podobných C-durů a es-mollů!“

Jak Kubelíkova skladba *Sonatina*, tak i další klavírní skladba – *Sonata, op. 23* od Maxe Broda, jsou evidovány v soupisech skladeb těchto autorů.⁵⁵ Tiskem nebyly vydány. Nové rukopisy z Páleníčkovy pozůstalosti jsou tedy dosud neznámými exempláři pramenné hodnoty.

Zbývající dvě díla jiných autorů v pozůstalosti jsou z tištěných vydání známá – jsou to *Sonatina* Štěpána Luckého (Hudební matice Umělecké besedy, 1947) a *Sonáta* Oldřicha Františka Korteho (Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955, Editio Supraphon 1998). Tabulka 5 podává základní přehled všech rukopisů jiných autorů, jež Páleníčkova pozůstalost obsahuje, i se stručným popisem a signaturou Národní knihovny ČR.

Ilja Hurník: <i>Danza barbara</i>	Nedatovaný rukopis (opis?) s vloženým průvodním autografním lístkem	59 R 6159
Štěpán Lucký: <i>Klavírní sonatina, op. 8</i>	Rozmnožený rukopis (opis) s autografním přípisem – věnováním z 28. srpna 1946	59 R 6160
Oldřich František Korte: <i>Sonata pro klavír</i>	Rukopis (autograf? / opis s autografními vpisy?), uvedena datace: XI. 51 – I. 53	59 R 6161
Rafael Kubelík: <i>Sonatina in C pro klavír</i>	Rukopis (autograf? / opis s autografními vpisy?) s autografním věnováním, datován červen 1945	59 R 6162
Max Brod Brod: <i>Sonata „in memoriam“, op. 23</i>	Nedatovaný rukopis (autograf? / opis?)	59 R 6163

Tab. 5 Rukopisy skladeb jiných autorů v rukopisné notové pozůstalosti Josefa Páleníčka

⁵⁵ Soupis skladeb Rafaela Kubelíka viz *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, 775. Heslo *Kubelík Jeroným Rafael* zpracoval Bohumír Štědroň.

3 Závěr

Pozůstalost Josefa Páleníčka představuje cenný pramenný komplex. Je největším souborem notových pramenů Páleníčkových skladeb a v kontextu ostatních notových materiálů jeho skladeb uložených zejména v Českém hudebním fondu a Dili (viz kap. 3), roztroušeně v Archivu Národního divadla (viz pozn. 51), Českém muzeu hudby⁵⁶ nebo České filharmonii⁵⁷, je ústředním pramenným zdrojem pro zkoumání jeho díla.⁵⁸ V první řadě poskytuje možnost doplnit a revidovat existující informace o Páleníčkově kompoziční tvorbě vůbec – tedy správně datovat známé skladby a doplnit soubor tvorby o položky nové a nedokončené. Rukopisné materiály pozůstalosti dále přímo vybízejí ke zkoumání konkrétních kompozičních postupů i kompoziční metody jejich autora jako celku. Jejich průzkum přinese rovněž nové poznatky ohledně recepce Páleníčkovy tvorby, sociálních kontaktů mezi umělci a obohatí poznání hudební kultury velké části 20. století vůbec. Dochované materiály ze studia hudby mohou sloužit ke zkoumání pedagogického přínosu a metod Otakara Šína a Vítězslava Nováka.

Zřejmě díky tomu, že měl Páleníček na komponování vzhledem ke svým ostatním povoláním málo času, ale vnímal je jako činnost zásadního významu, snažil se, jak prozrazuje obsah pozůstalosti, uchovat všechny své kompozice i ve skicách a zavržených verzích. Nepřistupoval tedy zpětně ke svým rukopisům jako někteří velcí skladatelé – např. Páleníčkův učitel Vítězslav Novák nebo Novákův učitel Antonín Dvořák –, kteří své rané kompozice, s nimiž nebyli spokojeni, zničili. Přesto je však zřejmé, že ne vše se z Páleníčkových pracovních rukopisů dochovalo. Lze rovněž předpokládat, vzhledem ke kontaktům s interprety, na jejichž přání a pro jejichž koncertní potřebu komponoval, že některé notové materiály jsou roztroušeny v soukromých rukou.

Notová pozůstalost v hudebním oddělení Národní knihovny ČR je zpracována a lze ji interně procházet v online katalogu Národní knihovny ČR. V blízké době se počítá s otevřením možnosti vyhledávání a objednávání ke studiu pro veřejnost a rovněž se zveřejněním soupisu Páleníčkových skladeb s podrobnějšími informacemi o všech známých pramenech a tištěných vydáních na nově vznikajících webových stránkách hudebního oddělení Národní knihovny.

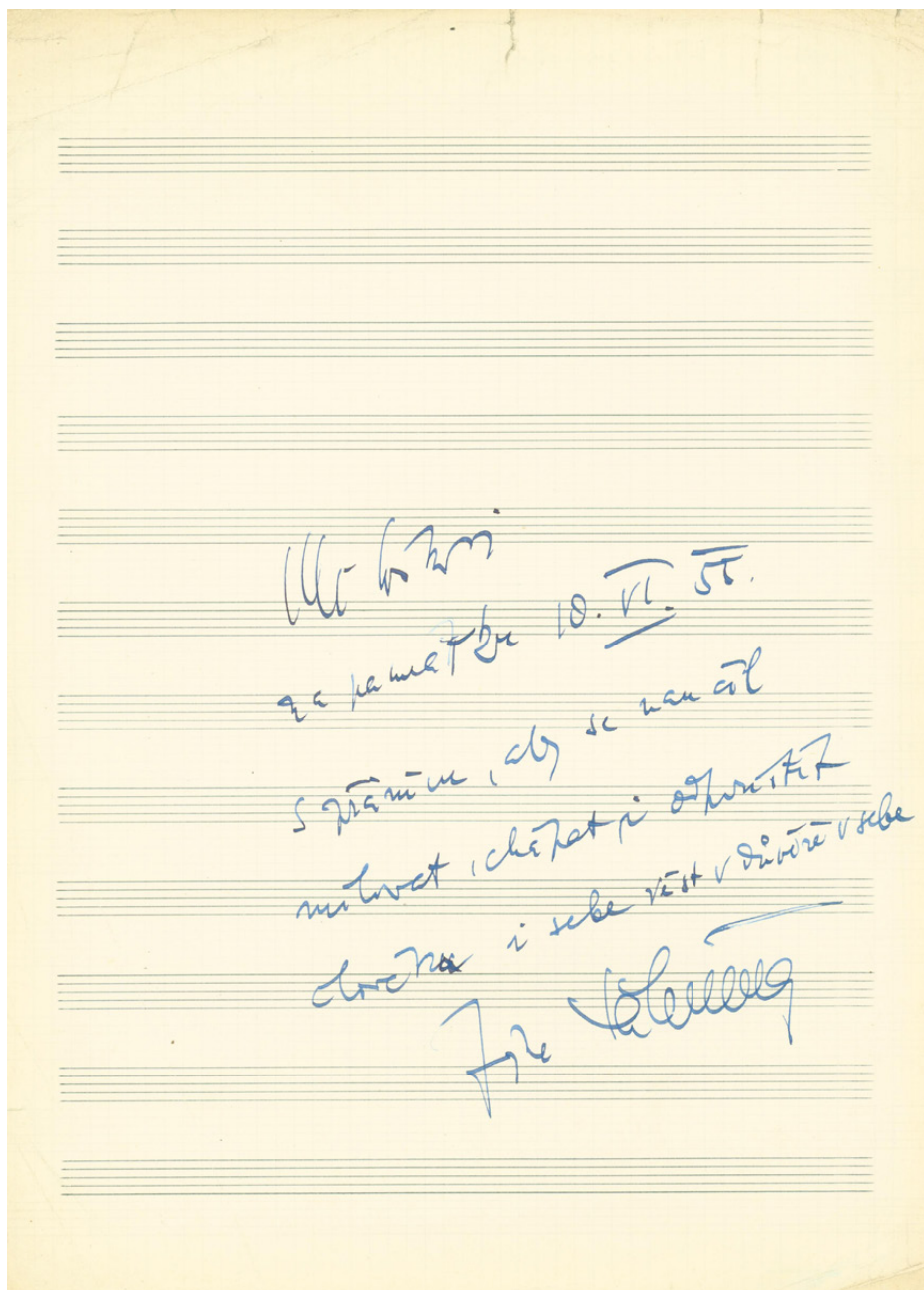
⁵⁶ V Českém muzeu hudby se nachází opis Páleníčkovy *Klavírní sonáty* s autografním věnováním Karlu Hoffmeisterovi (sign. XXVIII C 36), vizička s přípisem určeným Otakaru Vondrovicovi (sign. G 4293), kreslená podobizna J. Páleníčka od Karla Otáhalo s Páleníčkovým přípisem a incipitem klavírního koncertu b moll P. I. Čajkovského (sign. F 13186), tři fotografie jsou ve zpracování. Za možnost studia materiálů děkuji Markétě Kabelkové a Marii Šťastné.

⁵⁷ V Archivu České filharmonie je uložen opis partitury *Koncertu pro saxofon a orchestr* (č. 1885) s autorovým označením: „První původní verze koncertu“, obsahující však četné pozdější autorské revize. Za možnost nahlédnutí děkuji Pavlíně Landové.

⁵⁸ Nenotové prameny – korespondence a fotografie Josefa Páleníčka související s osobností Bohuslava Martinů jsou uloženy v Centru Bohuslava Martinů v Poličce a evidovány v databázi Institutu Bohuslava Martinů <https://database.martinu.cz/>.

The image shows a page of handwritten musical notation on aged paper. It consists of several systems of staves. The top system includes a vocal line and a piano accompaniment. The second system features a vocal line with the instruction "sempre arca..." and a piano accompaniment with a "molto" marking. The third system has a vocal line with the instruction "a piacere (molto impetuoso)" and a piano accompaniment. The fourth system shows a vocal line with "p" and "sotto voce" markings, and a piano accompaniment with "a bocca" written below. The bottom of the page contains a large, handwritten note in Czech: "(Výběr, stříkané palaty, v klavíru.)".

Obr. 2 Chorálové variace, ukázka z autografní partitury z roku 1942 s pozdějšími revizemi (Národní knihovna ČR, 59 R 6070/14)

Obr. 3 Autografní dedikace Josefa Páleníčka Miloši Sádlovi z roku 1955, opis partitury Chorálových variací (Národní knihovna ČR, 6070/1a)

The image shows a page of handwritten musical notation for a soprano part. The lyrics are in Chinese: "na mu - li myslis --- si - hing". The score is written on ten staves. The first staff contains the lyrics and the beginning of the melody. The second staff is marked "Allegro con bris." and shows the piano accompaniment. The subsequent staves continue the melody and accompaniment. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, slurs, and dynamic markings like "p" (piano) and "pp" (pianissimo). The paper is aged and yellowed.

Obr. 4 Zpěvy staré Číny. Čtyři písně pro soprán, autografní čistopis, 1950
(Národní knihovna ČR, 59 R 6074/6)

Soupis použité literatury

Slovníky

ČERNUŠÁK, Gracian, ed., Bohumír ŠTĚDRŇ, ed. a Zdenko NOVÁČEK, ed. *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. 1, 2.* 1. vyd. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, 1965.

Český hudební slovník osob a institucí. <https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/>

Grove Music Online. <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/>

MGG Online. <https://www.mgg-online.com/>

Personální bibliografie

Josef Páleníček. Personální bibliografie. Zpracovala Jana Bednářová v roce 2014. Dostupné z: <https://www.svkul.cz/wp-content/uploads/2014/06/p%C3%A1len%C3%AD%C4%8Dek-bibl.pdf>.

Monografie, studie a vzpomínky

JIRKO, Ivan. Koncert s otazníky. *Hudební rozhledy*. 1966, č. 4 (2. 2.), s. 113–114.

KOLÁČKOVÁ, Yveta a kol. *Česká filharmonie 100 plus 10*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2006.

KAPUSTA, Jan. *Neuvěřitelná kauza Martinů: pravdivá zpráva o tom, jak se stalo, že 17. srpna 1979 byly ostatky hudebního skladatele Bohuslava Martinů převezeny z dalekého Švýcarska do rodné Poličky*. Vyd. 1. V Řevnicích: Arbor vitae, 2014. 299 s. ISBN 978-80-7467-043-5.

KOZOHOŘSKÝ, Richard. Partitura dialogu s klavírním virtuosem a hudebním skladatelem národním umělcem profesorem Josefem Páleníčkem. *Květy*. 1982, č. 47 (25. 11.), s. 43.

KŘÍŽ, Jaromír. S Josefem Páleníčkem o tvůrčí práci. *Hudební rozhledy*. 1969, č. 19, s. 579.

KUBÍČEK, Leopold. Jaroslav Svoboda. Životopisný nástin [...]. *Česká hudba*. Roč. 16, č. 6 (březen 1910), s. 41–43.

MARTINŮ, Charlotte. *Můj život s Bohuslavem Martinů*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2003. 226 s. ISBN 80-86385-22-1.

MÁYROVÁ, Kateřina. Bohuslav Martinů & Josef Páleníček. An Artistic Alliance. *Martinů Revue*. Roč. 17, č. 1 (january – april 2017), s. 6–7.

PÁLENÍČEK, Josef. Čas nástupu a pařížská léta, připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 30 (20. 7.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

PÁLENÍČEK, Josef. Komponování a práce pedagoga, připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 33 (10. 8.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

PÁLENÍČEK, Josef. Virtuos a skladatel v čase válečném, připravila Olga Kebertová. *Květy*. 1989, č. 31 (27. 7.), s. 39, rubrika „Cesty životem“.

POKORA, Miloš. *Josef Páleníček*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1982. 89 s., [16] s. obr. příl. Lyrá.

RŮŽIČKOVÁ, Zuzana a Marie KULIJEVYČOVÁ. *Královna cembala: životní osudy Zuzany Růžičkové a její vzpomínky na osobnosti hudebního světa*. Vyd. 1. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005. 166 s. ISBN 80-7360-206-7.

SCHNIERER, Miloš, ed. *Vítězslav Novák: tematický a bibliografický katalog: the thematic and bibliographical catalogue*. 1. vyd. Praha: Editio Praga, 1999.

SMOLKA, Jaroslav. *Miloš Sádlo: rozhovory s českým violoncellistou*. Praha: Supraphon, 1983.

VESELÝ, Richard. *Dějiny České Filharmonie v letech 1901–1934*. V Praze: [Dědici Dr. Veselého], 1935.

VOKURKA, Zdeněk. Život věnovaný hudbě. K sedmdesátinám národního umělce Josefa Páleníčka. *Rudé právo*. 19. 7. 1984, s. 5, rubrika „Kultura“.

ŠMÍDOVÁ, Ludmila. Rukopisná notová pozůstalost Josefa Páleníčka uložená v hudebním oddělení Národní knihovny České republiky. *Knihovna: knihovnická revue*. 2022, **33**(1), 30–56. ISSN 1801-3252.